

2
1977

**Revista muzeelor
și monumentelor**
12

MONUMENTE ISTORICE ȘI DE ARTĂ

CONSILIUL CULTURII ȘI EDUCAȚIEI SOCIALISTE

revista muzeelor și monumentelor

MONUMENTE ISTORICE ȘI DE ARTĂ

Nr. 2. 1977

ANUL XLVI

STUDII

- DUMITRU BERCIU — Unele date preliminare asupra rezultatelor cercetărilor de la Oenița județul Vâlcea (3).
 OTILIA GHERGHE, PETRE GHERGHE — Tezaurul de la Bumbești-Jiu. (9)
 AL. S. ȘTEFAN — Cetățile romane de la Enisala. Studiu aerofotografic (15)
 PANAIT I. PANAIT — Hanul Gabroveni din București. (26)
 GRIGORE IONESCU — Tipologii specifice ale clădirilor populare de lemn. (30)
 RADU GRECEANU, EUGENIA GRECEANU — Din nou despre mănăstirea Cotmeana. (37)

NOTE

- VASILE BORONEANȚ, R. CIUCEANU — Cercetări arheologice din peștera de la Limanu, județul Constanța (49)
 MIOARA TURCU — Tipurile de așezări și locuințe Latène din Cîmpia Munteniei. (58)
 Ing. MIHAI RADA, ing. NICOLAE COCHINĂ — Identificarea aerofotografică a orașului medieval Ester, județul Constanța (62)
 Arh. MARIA MULȚESCU, arh. ALEXANDRU MULȚESCU — Monumente de arhitectură civilă medievală din orașul Pitești. (65)
 CARMEN BOGDAN — Datarea zidirii monumentului de la Bălinești, sec. XV (opinii). (69)
 OCTAVIAN MĂRCULESCU — Jețul domnesc de la mănăstirea Negru Vodă din Cîmpulung. (75)
 IOANA CRISTACHE-PANAIT — Monumente comemorative ale Războiului de independență (1877—1878). (77)
 Lt. col. dr. NICULAE NICULAE — Societăți și așezăminte pentru ridicarea operelor comemorative de război. (79)
 PETRE OPREA — Case bucureștene de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. (83)
 CLAUDIA CLEJA — Probleme actuale ale conservării și restaurării centrelor și orașelor istorice. (85)
 VASILE DRĂGUȚ — Profil: Ștefan Balș. (89)
 ELISABETA ANCUȚA-RUȘINARU — Cu privire la cercetările arheologice din zona Hidrocentralei „Porțile de Fier”, II. (90)

CRONICĂ

- Colocviul „Conservarea și restaurarea picturilor murale”, Suceava, 2—7 iulie 1977. (93)
 Meridiane artistice. (95)

ÉTUDES

- DUMITRU BERCIU — Quelques données préliminaires sur les résultats des recherches d'Oenița, dépt. Vâlcea. (3)
 OTILIA GHERGHE, PETRE GHERGHE — Le trésor de Bumbesti-Jiu. (9)
 AL. S. ȘTEFAN — Les castres romains d'Enisala. Étude aérophotographique. (15)
 PANAIT I. PANAIT — L'auberge Gabroveni de Bucarest. (26)
 GRIGORE IONESCU — Typologies spécifiques des batises populaires en bois. (30)
 RADU GRECEANU, EUGENIA GRECEANU — A nouveau sur le Monastère Cotmeana. (37)

NOTES

- VASILE BORONEANȚ, R. CIUCEANU — Les recherches archéologiques de la grotte de Limanu, dépt. Constanța. (49)
 MIOARA TURCU — Les types de habitats et de habitations Latène de la Plaine de la Munténie. (58)
 Ing. MIHAI RADA, ing. NICOLAE COCHINĂ — Identification aérophotographique de la ville médiévale Ester, dépt. Constanța. (62)

- Arch. MARIA MULȚESCU, Arch. ALEXANDRU MULȚESCU — Monuments d'architecture civile médiévale de la ville de Pitești. (65)
 CARMEN BOGDAN — Datation de la construction de l'église de Bălinești (opinions). (69)
 OCTAVIAN MĂRCULESCU — Le fauteuil princier du monastère Negru Vodă de Cîmpulung. (75)
 IOANA CRISTACHE-PANAIT — Monuments commémoratifs de la Guerre d'indépendance 1877—1878. (77)
 Lt. col. NICULAE NICULAE — Sociétés et établissements de culture destinés à la construction des œuvres commémoratives de la guerre. (79)
 PETRE OPREA — Maisons de Bucarest de la fin du XIXème siècle. (83)
 CLAUDIA CLEJA — Problèmes actuels de la conservation et de la restauration des centres et des villes historiques. (85)
 VASILE DRĂGUȚ — Profil: Ștefan Balș. (89)
 ELISABETA ANCUȚA-RUȘINARU — Sur les recherches archéologiques de la zone de la hydrocentrale „Porțile de Fier”, II. (90)

CHRONIQUE

- Le colloque „Conservation et restauration des peintures murales” Suceava, 2. VII. 1977. (93)
 Méridiens artistiques. (95)

STUDIES

- DUMITRU BERCIU — Some preliminary data on the results of the researches at Oenița, Vâlcea distr. (3)
 OTILIA GHERGHE, PETRE GHERGHE — The treasure from Bumbesti-Jiu (9)
 AL. S. ȘTEFAN — The Roman fortresses from Enisala. Aerophotographical study. (15)
 PANAIT I. PANAIT — The Gabroveni inn at Bucharest. (26)
 GRIGORE IONESCU — Specific typologies for wood folk houses. (30)
 RADU GRECEANU, EUGENIA GRECEANU — Again about the Cotmeana monastery. (37)

NOTES

- VASILE BORONEANȚ, R. CIUCEANU — Archaeological researches in the Limanu Cave, Constanța distr. (49)
 MIOARA TURCU — The Latène settlements and dwellings in the Muntenia Plain (58)
 Eng. MIHAI RADA, eng. NICOLAE COCHINĂ — Aerophotographic identification of the medieval town Ester, Constanța distr. (62)
 Arch. MARIA MULȚESCU, Arch. ALEXANDRU MULȚESCU — Medieval civil architecture monuments in the town Pitești. (65)
 CARMEN BOGDAN — Dating of the construction of the church from Bălinești (views). (69)
 OCTAVIAN MĂRCULESCU — The princely arm chair from the Negru Vodă Monastery at Cîmpulung. (75)
 IOANA CRISTACHE-PANAIT — Memorial monuments of the Independence War 1877—1878. (77)
 Lt. col. NICULAE NICULAE — Societies and institutions for the construction of war memorials. (79)
 PETRE OPREA — Buildings from the end of the XIXth century in Bucharest. (83)
 CLAUDIA CLEJA — Present problems of the conservation and restoration of the historic centers and towns. (85)
 VASILE DRĂGUȚ — Profile: Ștefan Balș. (89)
 ELISABETA ANCUȚA-RUȘINARU — About archaeological researches in the zone of the hydro-electric station „Porțile de Fier” II., (90)

CHRONICLE

- The session „Conservation and restoration of mural paintings”, Suceava, 2. VII. 1977. (93)
 Artistic meridians. (95)

Am în față o listă de monumente restaurate într-o viață de OM. O listă care începe în anul 1930 și se continuă, fără întreruperi, până în anul 1977. Așadar, patruzeci și șapte de ani dăruți muncii de restaurare, patruzeci și șapte de ani care scriu viața unui OM exemplar : arhitectul Ștefan Balș.

De fapt anul 1977 nu este un an de bilanț decît pe lista pe care o am în față ; în realitate arhitectul Ștefan Balș continuă să lucreze cu aceeași entuziasmantă perseverență ca și odinioară, aducînd în mijlocul tinerilor săi colegi modelul unei stăruitoare și devotate pasiuni, învăluindu-și severa exigență profesională sub mantia unui zîmbet senin.

Dacă rîndurile de față nu se vor un bilanț de activitate, ele doare totuși să contureze momentul sărbătoresc prilejuit de împlinirea a 75 de ani de viață, ani pe care arhitectul Ștefan Balș îi poartă cu ușurință și o nedisimulată uimire : oare cînd s-au adunat ?

Născut la 27 octombrie 1902, în orașul București, arhitectul Ștefan Balș face parte dintr-o veche familie de cărturari pe care ultimele generații au ilustrat-o prin dragostea pentru monumentele istorice ale țării noastre. Unchiul său, inginer Gheorghe Balș, a desfășurat o rodnică activitate în cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice, fiind totodată autorul celei mai cuprinzătoare și temeinice monografii a arhitecturii medievale moldovenești. Un alt reprezentant al familiei, arhitectul Ion Balș a lucrat de asemenea ca restaurator, cu o particulară atenție pentru problemele conservării picturilor murale.

După absolvirea claselor liceale, la Liceul „Gheorghe Lazăr”, a fost admis la Școala de arhitectură din București, devotîndu-se de timpuriu studiilor privind monumentele istorice. Pentru specializarea în domeniul restaurării a plecat în Italia, fiind în anii 1928—1929 bursierul Academiei Române de la Roma, într-o vreme în care acest prestigios lăcaș de cultură mai găzduia pe arhitecții Emanoil Costescu și Richard Bordenache.

Încă din timpul anilor de studiu la Roma, Ștefan Balș a început să desfășoare o laborioasă activitate de cercetător al arhitecturii medievale în ideea că un restaurator de monumente trebuie să fie neapărat un specialist avizat în istoria artei de a construi și de a decora, tocmai pentru a ști, în confruntarea cu problemele practice, să aleagă cea mai bună soluție, în spiritul obiectivului în lucru și în consens cu cadrul epocii de referință.

Întors în țară, în anul 1930 a fost angajat ca arhitect în cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice, instituție care pe atunci polariza principalele acțiuni de cercetare a patrimoniului de arhitectură și artă veche românească, sub exigenta veghe a lui Nicolae Iorga. Debutînd ca restaurator cu biserica Sf. Elefterie Vechi din București (1930) arhitectul Ștefan Balș s-a impus curînd ca un mare talent al domeniului, concludentă fiind restaurarea bisericii Crețulescu, monument la care recuperarea calităților artistice originale s-a soldat cu rezultate excepționale¹.

În deceniile ce au urmat, numărul proiectelor de restaurare realizate de către arhitectul Ștefan Balș a crescut necontenit, multe fiind lucrările de importanță deosebită.

Din lunga serie de monumente și ansambluri monumentale restaurate se cuvin a fi cu precădere citate : biserica fostei mănăstiri Snagov — refacerea turlor (1943—1947) ; mănăstirea Neamț (1960—1965), mănăstirea Brebu (1960—1963), cetatea Cilnic (1961—1963), mănăstirea Moldovița (1966—1970), cetatea Neamț (1963—1970), mănăstirea Hurez (1960—1975), biserica din Războieni-

Neamț (1973—1975)². La toate aceste monumente intervenția restauratorului a făcut posibilă recuperarea formelor originale, punînd în evidență fie frumusețea maiestuoasă a unor ansambluri (Brebu, Hurez), fie zestrea de semnificații a unor însemne istorice (Războieni).

Nimic ostentativ, nimic retoric în soluțiile adoptate ; restauratorul s-a restras cu discreție în umbra monumentului, înțelegînd că rolul său este să redescopere și să conserve valorile ce i s-au încredințat, nu să le forțeze expresia „coafîndu-le” după gustul epocii noastre, în numele unei false originalități.

De o înaltă exigență profesională, arhitectul Ștefan Balș a fost și este mereu preocupat să transmită exigența sa colaboratorilor mai tineri, imprimînd atelierului său caracterul unei adevărate școli în cadrul căreia ideea de disciplină s-a asociat cu necesitatea dragostei de muncă și a respectului pentru monument. În același timp el a stimulat permanent pasiunea pentru cercetarea istorică a monumentelor, în convingerea că un restaurator trebuie să-și depășească formația de arhitect printr-o sistematică aprofundare a istoriei.

Consecvent acestui principiu, arhitectul Ștefan Balș a publicat în cursul impresionantei sale cariere un număr important de studii de specialitate, unele din ele cu autentică valoare de referință, precum monografiile consacrate mănăstirilor Neamț și Moldovița³.

Neîndoielnic că o personalitate atît de generos dăruită cum este aceea a arhitectului Ștefan Balș nu poate fi cuprinsă între cadrele strîmte ale cîtorva rînduri. S-ar cuveni să fie evocat aici farmecul personal al acestui înțelept Nestor al restaurării monumentelor românești, s-ar cuveni să fie amintit spiritul său sportiv-„fair-play”-ul său — sensul mereu tineresc al comportamentului, dinamismul antrenant și, mai presus de toate, acel inegalabil zîmbet care exprimă, fără echivoc, căldura sa sufletească.

Ștefan Balș nu este doar un nume de OM. Pentru restaurarea monumentelor din țara noastră el reprezintă o întreagă epocă. Cînstindu-l așa cum se cuvine, să ne bucurăm de privilegiul că l-am cunoscut și să-i urăm mulți ani buni și rodnici, cu aceleași vigoare și prosepțime ca și pînă acum.

² Lista completă a monumentelor la care s-au efectuat lucrări de restaurare pe baza proiectelor arhitectului Ștefan Balș este următoarea : biserica St. Elefterie Vechi — București (1930), biserica din Pătroaia — Dimbovița (1930—1934), biserica Crețulescu din București (1931—1939), biserica din Borzești (1934, 1943), biserica Scaune din București (1934, 1937, 1947), biserica Sf. Spiridon Vechi din București (1934, 1937), biserica schitului Clocciov-Olt (1934), biserica Precista din Bacău (1935—1936), biserica de lemn din Majoroști — Mureș strămutată la Sinaia (1935), palatul episcopal din Huși (1936), turnul-clopotniței de la Cașin-Bacău (1936—1937), biserica Sf. Sava din Iași (1936—1939), biserica mănăstirii Birnova (1937), biserica Cuvioasa Parascovia din Rcmn (1936—1937), biserica mănăstirii Coșula — Botoșani (1938), mausoleul de la Buftea (1937—1938), biserica Sf. Ion din Piatra Neamț (1937—1938), biserica din Vad-Someș (1938), biserica fetei mănăstiri Dobrovăț (1938), biserica fetei mănăstiri Snagov (1943—1947), biserica Golia—Iași (1943—1944), biserica din Burdujeni — Suceava (1943—1944), biserica Sf. Dumitru din Suceava (1943), biserica Antim din București (1943—1946), mănăstirea Căldărușani (1947, 1960, 1967), ansamblul mănăstirii Neamț (1930—1934, 1960—1965), mănăstirea Cernica (1959—1960), biserica și paraclisul patriarhiei din București (1960—1962), ansamblul mănăstirii Brebu (1960—1963), schitul Balamuci — Ilfov (1960—1962), ansamblul mănăstirii Hurez (1960—1975), cetatea Cilnic (1961—1963), turnul de poartă și biserica fetei mănăstiri Radu Vodă din București (1962—1964, 1970—1974), cula Duca de la Măldărești (1962—1965), ansamblul Bărăția din Cimpulung-Muscel (1963—1965), cetatea Neamț (1963—1970), biserica Sf. Gheorghe din Pitești (1964—1968), biserica fostului schit Brădet — Argeș (1964—1966), ansamblul mănăstirii Moldovița (1966—1970), ansamblul mănăstirii Rîșca (1968—1975), cazarma Babelon și sala Unirii din Alba Iulia (1967—1968), catedrala ortodoxă din Alba Iulia (1967—1971), catedrala romano-catolică din Alba Iulia (1967—1975), biserica Arhanghelul Mihail din Războieni — Neamț (1973—1975), biserica Sf. Gheorghe din București (1974 — în curs).

³ Bibliografia lui Ștefan Balș cuprinde următoarele lucrări : *Sant Angelo al monte Raparo*, în „Ephemeris Daco-Romanica”, Roma, 1929 ; *O biserică fortificată din Iași*, în „Inchinarul lui Iorga”, București, 1931 ; *Biserica Sf. Elefterie din București*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 1934, nr. 3 ; *Biserica din Vad, jud. Someș*, în „BCMI”, nr. 2, 1943 ; *Casa din Leordeni, jud. Ilfov*, în „BCMI”, nr. 2, 1945 ; *Locuințe noi în Medgidia*, în „Arhitectura”, nr. 6—7, 1952 ; *Vechi locuințe din Gorj*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 1, 1954 ; *Restaurarea palatului Pollogi*, în „Arhitectura”, nr. 2, 1955 ; *Securitate istorică a artelor plastice în R. P. R.*, vol. I, glosarul termenilor de specialitate ; *Mănăstirea Neamț* (în colaborare cu Corina Nicolescu), București, 1958 ; *Mănăstirea Moldovița* (în colaborare cu Corina Nicolescu), București, 1958 ; *Restaurarea mănăstirii Neamț*, în „Mitropolia Moldovei și a Sucevei” — „M. M. S.”, nr. 3—4, 1962 ; *Noi descoperiri la mănăstirea Hurez cu prilejul lucrărilor de restaurare*, în „Studii și lucrări de restaurare — Direcția Monumentelor Istorice”, 1963 ; *Restaurarea mănăstirii Neamț*, în „Studii — D. M. I.”, 1964 ; *Restaurarea mănăstirii Gura Moleului*, în „Studii — D. M. I.”, 1964 ; *Mănăstirea Humor*, București, 1964 ; *Mănăstirea Secu*, București, 1966 ; *Biserica mănăstirii Putna*, în „M. M. S.”, 1966 ; *Biserica episcopiei Argeșului*, „M. M. S.”, 1967 ; *Cetatea Cilnic*, în „Studii — D. M. I.”, 1967 ; *Pollogi*, București, 1968 ; *Restaurarea Bărăției din Cimpulung*, în „Studii — D. M. I.”, 1967 ; *Restaurarea cetății Neamț*, în „B. M. I.”, nr. 2, 1971 ; *Lucrările de restaurare la biserica din Brădet — Argeș*, în „B. M. I.”, nr. 2, 1970 ; *Observații noi asupra bisericii mănăstirii Neamț*, în „B. M. I.”, nr. 2, 1971 ; *Cîteva date noi despre mănăstirea Moldovița*, în „B. M. I.”, nr. 3, 1971 ; *Un tip neobișnuit de pridvor în arhitectura veche din Muntenia* (în colaborare cu R. Mănculescu), în „B. M. I.”, nr. 3, 1971 ; *Restaurarea bisericii Crețulescu*, în „B. M. I.”, nr. 3, 1972 ; *Restaurarea bisericii Radu Vodă*, în „Revista muzeelor și monumentelor — Monumente istorice și de artă”, nr. 1, 1975 ; *Restaurarea bisericii din Războieni — jud. Neamț*, în „Revista muzeelor și monumentelor” — „Monumente istorice și de artă” nr. 2, 1975.

¹ Despre istoricul restaurării acestui monument a se vedea Ștefan Balș, *Restaurarea bisericii Crețulescu*, în „Buletinul monumentelor istorice”, 1972, nr. 3, p. 18—22.